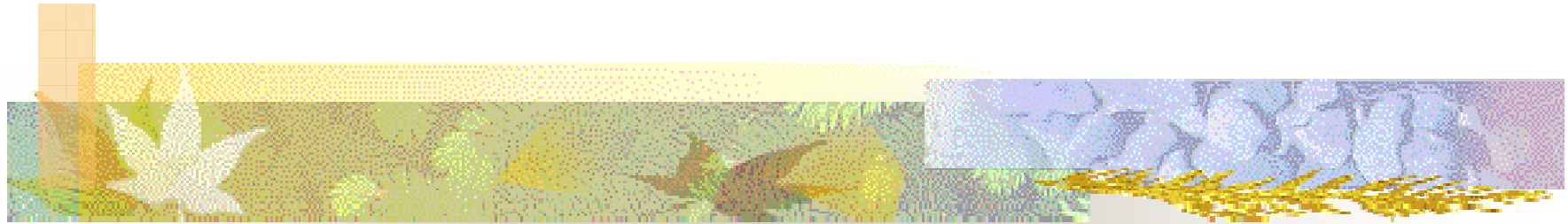

Diverzifikace, konkurenceschopnost a perspektiva zemědělství v České republice: faktorová analýza postojů zemědělců

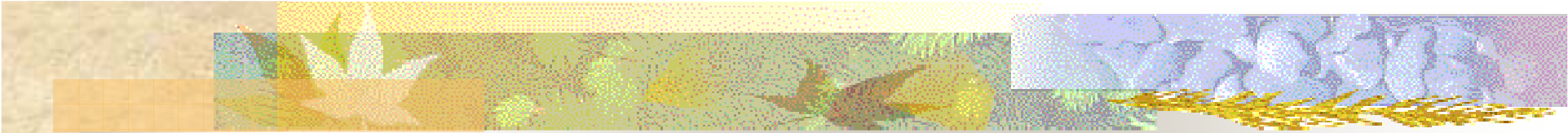

RNDr. Bohumil Frantál

Mgr. Stanislav Martinát

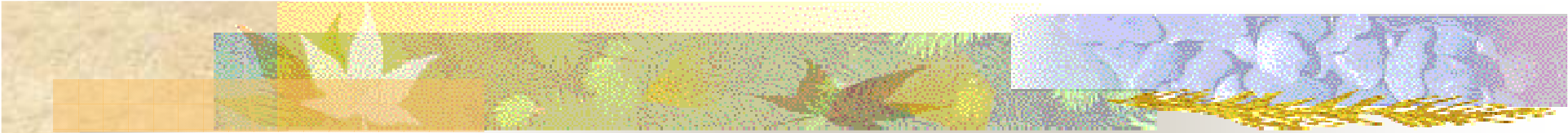
Ústav geoniky AV ČR, v.v.i.
Oddělení environmentální geografie
(Brno, Ostrava)

XV. česko-slovenský geografický
akademický seminár - Štúrovo 2010

Struktura prezentace

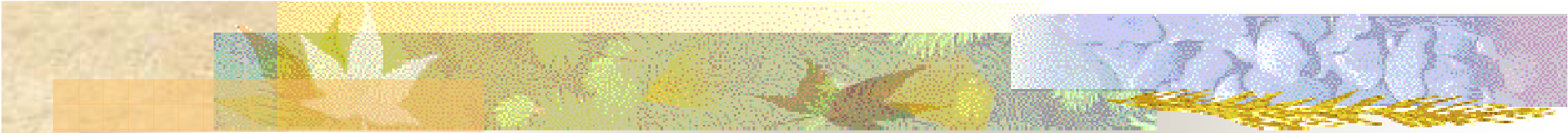
- A. teoretický úvod
- B. metodické poznámky
- C. analýza dat
- D. mezinárodní srovnání
- E. závěry a diskuse

A) úvod

Cíle:

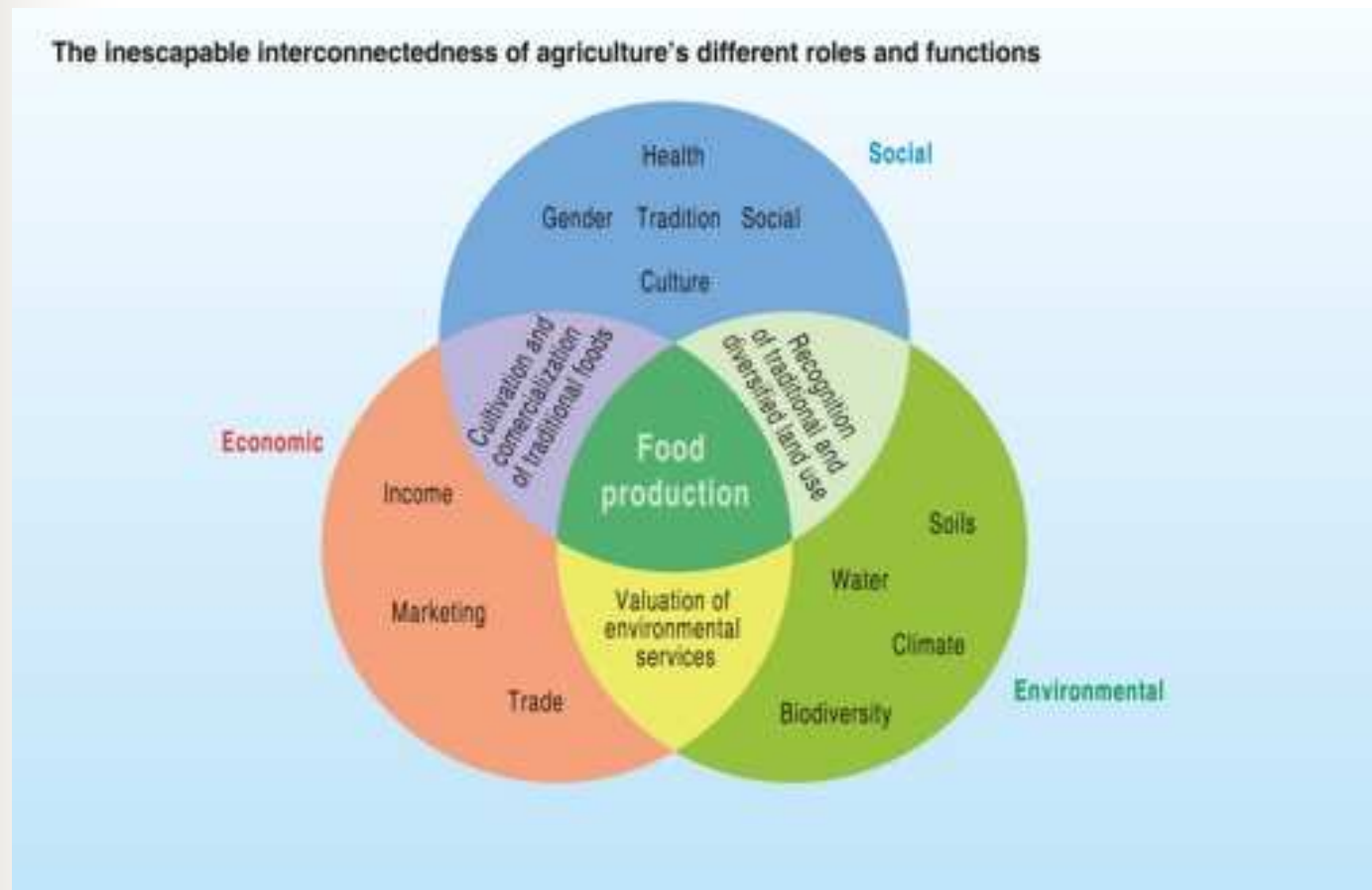
- a) analyzovat postoje a rozhodování zemědělců ve vztahu k aktuální zemědělské politice, tržnímu prostředí a novým trendům v odvětví
- b) zjistit, jak zemědělci vnímají své vlastní postavení z hlediska konkurenceschopnosti, možností diverzifikace aktivit a přechodu k multifunkčnímu zemědělství

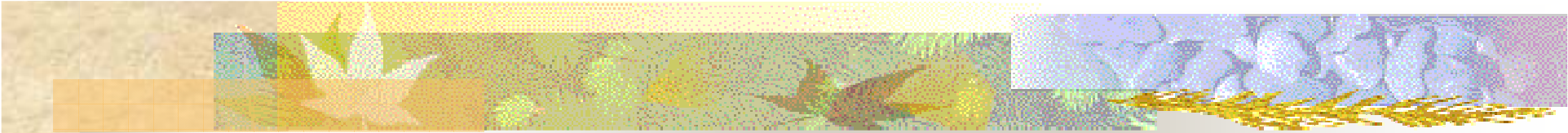
A) teoretický úvod

- ❑ Výrazná strukturální proměna českého zemědělství v posledních 20 letech (až 60% pokles početního stavu hospodářských zvířat; změny osevních ploch)
- ❑ Odklon od výhradně produktivního potravinářského zaměření k multifunkčnímu (post-produktivnímu – e.g. Ilbery 1997) pojetí
- ❑ Diverzifikace aktivit, nepotravinářské funkce, zaměření na vyšší kvalitu potravin (ekologické zemědělství), alternativní prodeje produktů

A) multifunkční zemědělství - funkce

A multifunctional perspective of agriculture. (2008). In *UNEP/GRID-Arendal Maps and Graphics Library*. Retrieved 07:36, August 30, 2010 from <http://maps.grida.no/go/graphic/a-multifunctional-perspective-of-agriculture>.

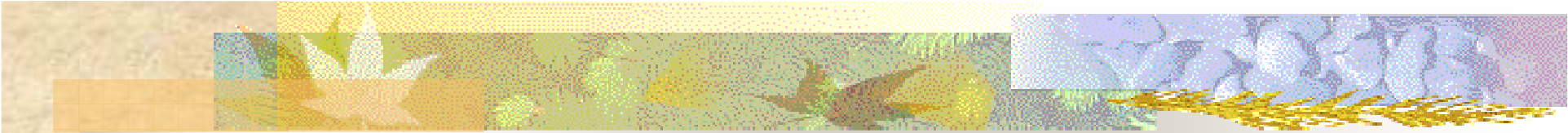

B) Metodika výzkumu

- Dotazníkový průzkum (IV-V/2010)
 - Dotazování formou webové aplikace, kontakty prostřednictvím emailu
 - Soubor respondentů 400 kontaktů
(kvótní výběr se zohlednění typu farmy podle lokace, velikosti, právní formy, přírodních podmínek atd.)
189 odpovědí (47 % návratnost)
-

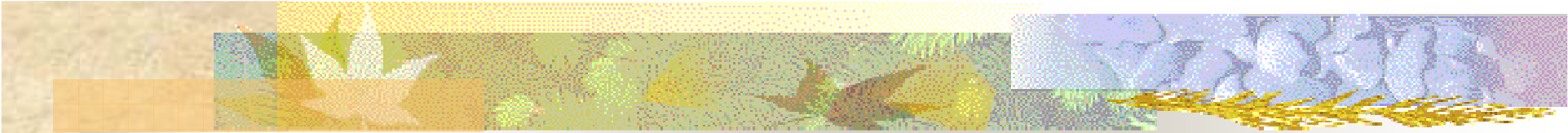
Table 1. Zastoupení respondentů ve výběrovém souboru

Charakteristika		Zastoupení
Právní forma subjektu	soukromě hospodařící rolník	45 %
	společnost s ručením omezeným	30 %
	akciová společnost	15 %
	družstvo	10 %
Velikost podniku (počet zaměstnanců)	0 - 10	80 %
	11 - 50	15 %
	51 - 250	5 %
Průměrná rozloha půdy (ha)	SHR	157 ha
	s.r.o.	330 ha
	a.s.	525 ha
	družstvo	710 ha
Výrobní zaměření	100 % živočišná produkce	15 %
	100 % rostlinná produkce	12 %
	smíšená produkce	73 %
Ekologická produkce	ano	20 %
	částečně ano	10 %
	ne	70 %
Přírodní podmínky	horské LFA	22 %
	ostatní LFA	44 %
	mimo LFA	34 %
Vzdělání	ZŠ a SOU	7 %
	SŠ	39 %
	VŠ	54 %
Věk	do 30 let	7 %
	30 - 39 let	27 %
	40 - 49 let	27 %
	50 - 59 let	21 %
	60 let a více	18 %
Počet roků práce v zemědělství	průměrná doba	15 let

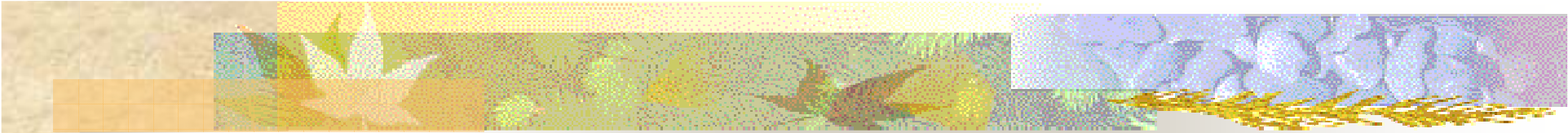
B) Metodika výzkumu

- dotazník – baterie 24 reprezentativních výroků hodnotících klíčové otázky současného zemědělství
- respondenti vyjadřovali míru souhlasu/nesouhlasu na pětibodové stupnici (od "Zcela nesouhlasím = 1" ke "Zcela souhlasím = 5,, - klasická Likertova škála)
- pro potřeby analýzy rozdílů postojů – zjišťovány i základní identifikační údaje
 - a) - geografické údaje (příslušnost k regionu a převládající přírodní podmínky /LFA/),
 - b) charakteristiku farmy (velikost a typ farmy, rozloha a vlastnictví obhospodařované půdy, zaměření činnosti),
 - c) sociodemografická data respondentů (věk, vzdělání, počet let v oboru).

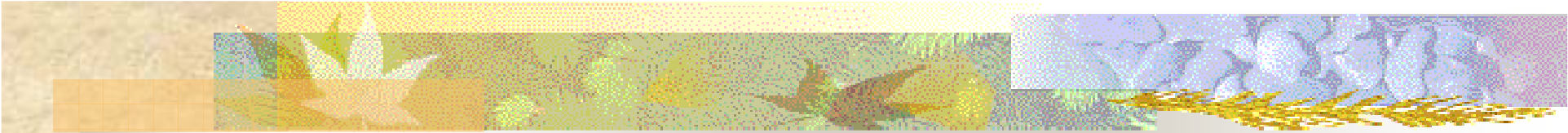
B) Metodika výzkumu

- základní kritérium výběru výroků v dotazníku
- **tematická reprezentace specifík českého zemědělství**
 - fungování tržního hospodářství
 - role dotací
 - postavení ČR oproti jiným zemím
 - tradiční funkce zemědělství
 - diverzifikace aktivit (alternativní činnosti)
 - inovační potenciál
 - strategie rozvoje farmy
 - obnovitelné zdroje energie....

B) Metodika výzkumu

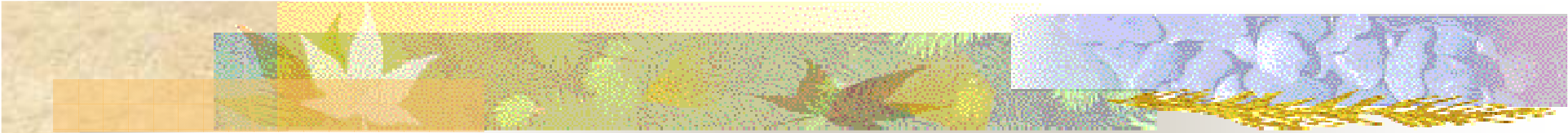
- **základní předpoklad/hypotéza** – *je možné odlišit zemědělce podle názorů na jednotlivá témata, skupin výroků napříč všemi tématy – skrývají latentní proměnné*
- faktory liberálních či socialistických hodnot, produktivního nebo post-produktivního postoje, tradičního či podnikatelského myšlení atd.
- v dalším kroku - faktorová analýza získaných dat

C) Analýza dat

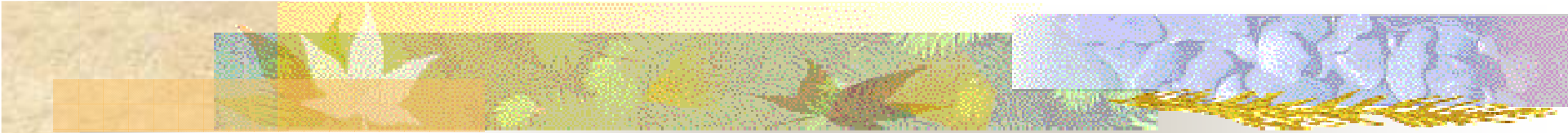
■ Poznámky k předběžnému hodnocení

- Čeští zemědělci jsou relativně otevření alternativním formám podnikání (pěstování energetických plodin, poskytování služeb v cestovním ruchu či dokonce pronájem půdy pro výstavbu větrných elektráren či solárních panelů)
- Pouze třetina respondentů tvrdí, že zemědělec se má věnovat pouze produkci potravin
- Pouze desetina považuje nezemědělské činnosti za ponižující

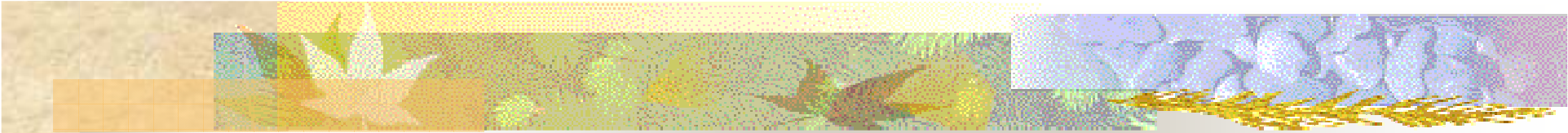
C) Analýza dat

- **Poznámky k předběžnému hodnocení**
 - polovina zemědělců by pro dosažení vyšších výdělků neměla problém rozšířit stávající činnost o další „nevýrobní“ aktivity
 - více než čtvrtina z nich vidí v provozování nezemědělských aktivit svoji budoucnost
 - převládá názor, že zemědělská půda by měla být primárně využívána pro zemědělskou produkci
 - výstavba energetických zařízení by měla být realizována výlučně na půdách nízké kvality

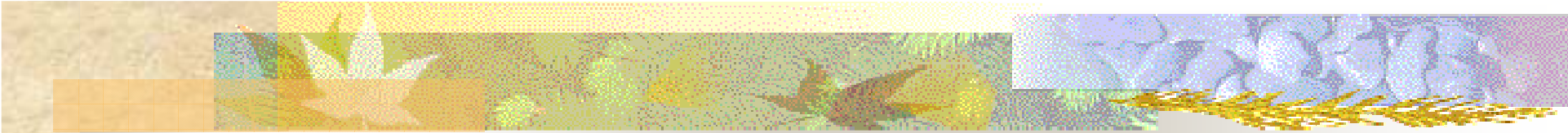
C) Analýza dat

- **Poznámky k předběžnému hodnocení**
 - absolutní většina stále považuje zemědělství za určitý styl života spojený se vztahem k přírodě než pouhé podnikání.
 - většina dotázaných (více než 70%) považuje podmínky pro hospodaření v ČR za horší oproti jiným zemím v Evropě
 - téměř všichni se shodli v názoru, že i v rámci ČR jsou regiony, ve kterých je obtížnější si vydělat na živobytí než v jiných oblastech

C) Analýza dat

- Poznámky k předběžnému hodnocení
 - Zemědělce nicméně rozděluje otázka aktuální zemědělské politiky a dotací
 - stále mírně převládá pro-dotační postoj, existuje však již zhruba třetina subjektů, kteří by spoléhali pouze na své vlastní schopnosti a systém subvencí by zrušili

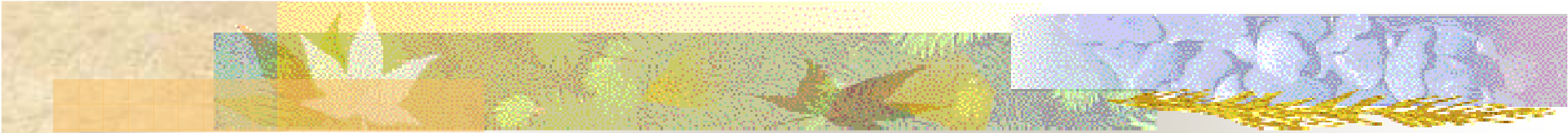
C) Analýza dat

■ Faktorová analýza

- Cílem bylo redukovat jednotlivé výroky (24) do několika faktorů (komponent) – tj. skupin proměnných vykazujících podobnou variabilitu – vytvořit nové proměnné – **souhrnné indexy postojů**
- Vyřazeny tvrzení s nízkou diskriminační schopností (8)
- Na druhou stranu **nejvýraznější souhlas** byl s tvrzeními, že se zemědělci snaží zvyšovat vlastní produktivitu a konkurenceschopnost prostřednictvím inovací, hledáním nových odbytišť a aktivní spolupráci - a to bez ohledu na region, velikost či zaměření farmy

C) Faktory a faktorová skóre postojů farmářů

Postoj	Faktor					
	Podnikavost	Diverzifikace	Dotacíní nezávislost	Konkurenceschopnost	Pro-energetika	
	1	2	3	4	5	6
12. Budoucnost mé farmy vidím v provozování různých nezemědělských činností.	,74					
11. Nebyl by pro mě problém rozšířit stávající činnost o další nevýrobní aktivity, abych měl vyšší výdělků.	,69	-,34				
1. Zemědělství je spojené spíše s životním stylem a vztahem k přírodě než s podnikáním a penězi.	-,69					
5. Zemědělci by se měli zabývat výhradně produkcí potravin.		,79				
14. Poskytovat služby spojené s cestovním ruchem je pro zemědělce vhodný způsob jak rozšířit své aktivity a mít vyšší výdělků.		-,62				
17. Nikdy bych neprovozoval nezemědělské činnosti.	-,34	,58				
20. Zemědělci by neměli dostávat dotace na ceny svých produktů.			,74			
21. Zemědělci by neměli dostávat zvláštní dotace za to, že se věnují ekologickému hospodaření.		-,32	,67			
22. Bez dotací bych zemědělského hospodaření zanechal a věnoval se jinému podnikání.			-,63			
2. Dobrý zemědělec je konkurenceschopný výrobce zboží, které prodává na volném trhu.				,76	,31	
24. Nebyl by pro mě problém najít si práci mimo zemědělství případně si přivydělávat nezemědělskou činností.				,68		
4. V České republice je pro zemědělce obtížnější vydělat si na živobytí než v jiných zemích.				-,62		
3. Vlastní schopnosti mi umožňují dostatečný výdělek bez ohledu na zemědělskou politiku a výši dotací, které dostávám.				,44		
13. Pěstování plodin pro energetické účely je pro zemědělce vhodný způsob jak rozšířit své aktivity a mít vyšší výdělků.					,76	
7. Zemědělská půda by měla být využívána pouze pro zemědělskou výrobu a chov.					-,66	,36
15. Poskytnout půdu pro stavbu solárních či větrných elektráren je pro zemědělce vhodný způsob jak rozšířit své aktivity a mít vyšší výdělků.					,37	,88

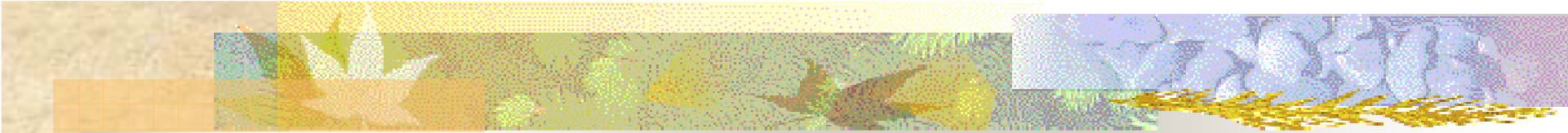
C) Analýza dat

- **Faktorová analýza** – Analýza rozdílů v postojích z hlediska velikosti a zaměření farem a socio-demografických charakteristik
- Identifikace faktorů, které ovlivňují dosažená skóre jednotlivých postojových indexů (pomocí korelační analýzy)

C) Analýza dat

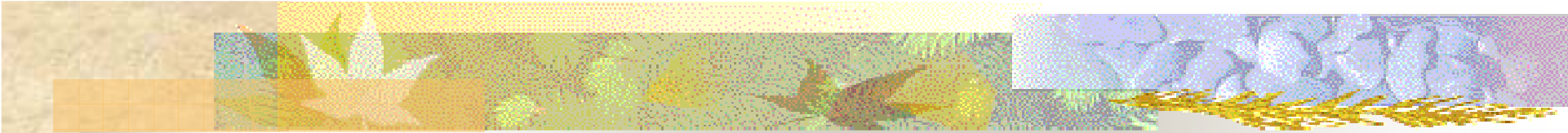
	Faktor				
Charakteristiky zemědělce	Podnikavost	Diverzifikace	Dotační nezávislost	Konkurenceschopnost	Pro-energetika
Právní forma subjektu (SHR, s.r.o., a.s., družstvo)	,07	,24	,22	,24	,31 *
Velikost farmy (počet zaměstnanců)	,06	,34 **	,15	,32 *	,12
Vlastnictví půdy (soukromá/pronajatá)	,13	,30 *	,17	,25 *	,10
Rozloha obhospodařované půdy	,19	,48 ***	,17	,38 *	,25 *
Přírodní podmínky (klasifikace LFA)	,18	,12	,25 *	,15	,23
Zaměření (živočišná/rostlinná výroba)	,29 *	,06	,33 **	,19	,21
Ekologické hospodaření	,12	,25 *	,31 **	,08	,14
Roční obrat	,19	,51 ***	,23	,36 *	,29 *
Věk	,14	,21	,22	,21	,21
Vzdělání	,06	,09	,07	,18	,03
Praxe v oboru	,14	,45 **	,16	,39 **	,20
Zapojení členů rodiny	,07	,11	,22	,10	,20

*** $p < 0,01$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; significant measures of association are colored, Zdroj: vlastní výzkum

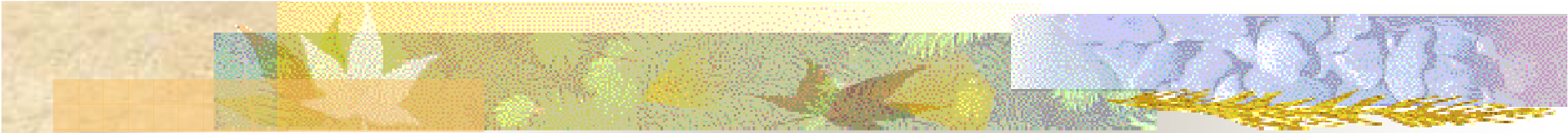
C) Analýza dat – interpretace výsledků

- Geografické faktory nejvíce ovlivňují míru podnikavosti, diverzifikaci a dotační nezávislost
- Zatímco míra diverzifikace aktivit a vnímané konkurenceschopnosti je determinována i velikostí farmy, dotační nezávislost a podnikavost jsou ovlivněné spíše zaměřením farmy a typem hospodaření
- Více závislí na dotacích jsou **zemědělci hospodařící ve znevýhodněných lokalitách** z hlediska přírodních podmínek a ti, kteří se věnují **ekologickému zemědělství**
- Na dotacích také lpí více ti, kteří se věnují **chovu hospodářských zvířat**

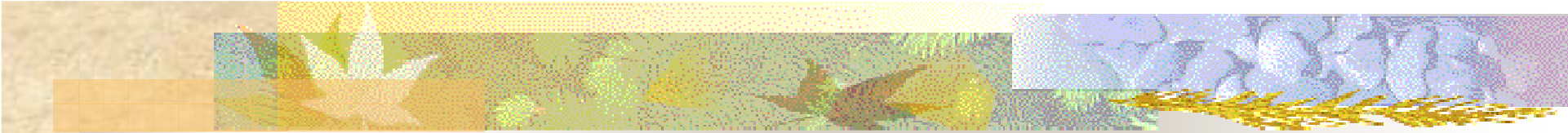
C) Analýza dat – interpretace výsledků

- Farmy s větší obhospodařovanou plochou jsou více otevřené alternativním aktivitám (služby, podnikání v energetickém sektoru)
- Vyšší míra konkurenceschopnosti je patrná u farmářů hospodařících na vlastní půdě
- Výraznější diverzifikace aktivit se projevuje u subjektů s vyšším ročním obratem, ale paradoxně vlastní konkurenceschopnost vnímají jako nižší než subjekty s obratem do jednoho milionu

C) Analýza dat – interpretace výsledků

- Nejvíce otevření k alternativním formám podnikání včetně energetické produkce jsou generace pracující v zemědělství nejkratší dobu (max. 5 let)
- Ti, kteří jsou v oboru kratší dobu (do 10 let), vyjadřují zároveň větší míru konkurenceschopnosti než ostatní

D) Mezinárodní srovnání

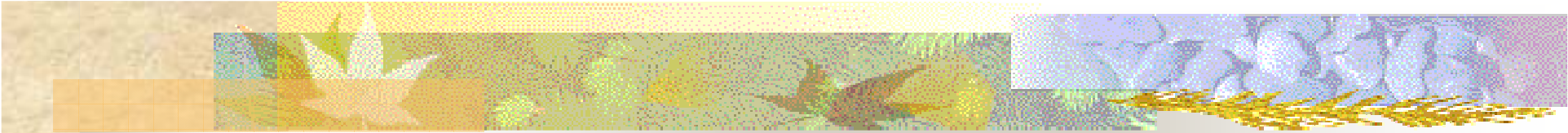
- V rámci výzkumu bylo použito několik výroků z obdobného výzkumu prováděného v roce 2007 ve Velké Británii, Francii, Litvě, Slovensku, Švédsku (Gorton et al 2008)
- Zjištěné výsledky lze tedy do určité míry srovnat (viz dále)

D) Mezinárodní srovnání

Table 5: Porovnání průměrných odpovědí zemědělců z různých zemí k vybraným výrookům (1 = *zcela nesouhlasím*, 5 = *zcela souhlasím*).

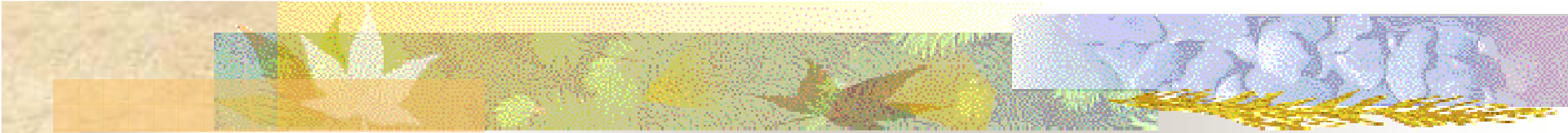
Postoj	Průměrná hodnota odpovědi					
	CZE	ENG	FRA	LIT	SVK	SWE
Zemědělství je spojené spíše s životním stylem a vztahem k přírodě než s podnikáním a penězi.	4,25	4,12	4,06	3,76	3,25	4,08
Zemědělci by se měli zabývat výhradně produkcí potravin.	2,69	2,54	4,34	2,79	3,52	2,67
Zemědělská půda by měla být využívána pouze pro zemědělskou výrobu a chov.	3,68	3,61	4,10	4,02	4,25	3,80
Zemědělci by neměli dostávat dotace na ceny svých produktů.	2,68	2,59	2,82	1,35	1,36	2,41
Zemědělci by neměli dostávat zvláštní dotace za to, že se věnují ekologickému hospodaření.	2,28	2,01	2,10	1,44	1,25	2,17
Moje vlastní schopnosti mi umožňují dostatečný výdělek bez ohledu na stávající zemědělskou politiku.	2,84	1,95	2,51	2,90	2,37	2,11
Nebyl by pro mě problém najít si práci mimo zemědělství případně si přivydělávat nezemědělskou činností.	3,51	2,53	2,85	2,55	3,33	2,94

Zdroj: Gorton et al. (2008) a vlastní výzkum

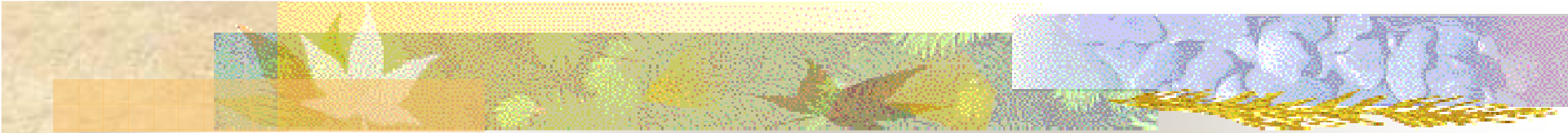
D) Mezinárodní srovnání - interpretace

- Poněkud překvapivě se ukázalo, že čeští zemědělci se svými postoji k tradiční funkci zemědělství (jako produkci potravin) blíží více západním (Anglii a Švédsku) než jiným post-socialistickým zemím (Slovensko, Litva)
- Stejně tak jejich postoj k dotacím je blízký názoru anglických a švédských farmářů a výrazně liberálnější oproti Slovensku a Litvě
- čeští zemědělci se staví pozitivně k diverzifikaci svých aktivit směrem k nezemědělským činnostem a k nezávislosti na subvencích

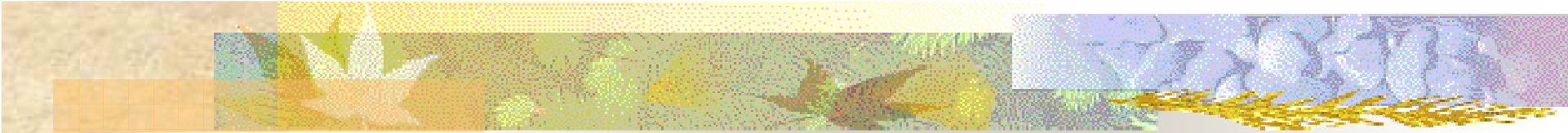
D) Mezinárodní srovnání - interpretace

- relativně vysoká míra důvěry ve vlastní schopnosti získat dostatečný výdělek bez ohledu na stávající zemědělskou politiku (obdobně v Litvě)
- Blízkost českého a slovenského prostředí se projevila pouze v názoru, že by pro zemědělce nebyl problém najít si práci či přívýdělek mimo zemědělské odvětví.
- Výrazně pozitivně působí faktor kvalifikace, tedy že s vyšší dosaženého vzdělání roste důvěra ve vlastní uplatnění

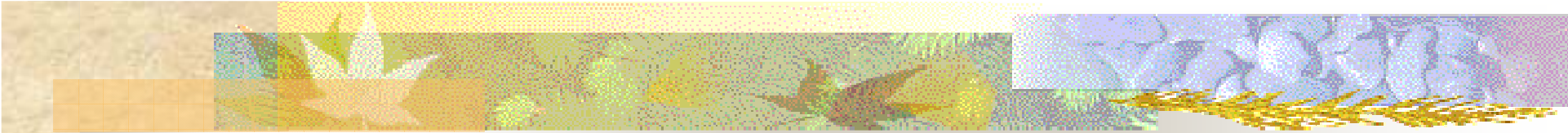
D) Mezinárodní srovnání - interpretace

- Další rozměr mezinárodního srovnání
 - Výrok z české části výzkumu: **zda je v České republice pro zemědělce obtížnější vydělat si na živobytí než v jiných zemích** - 70 % respondentů souhlasilo
 - přesto zastávají zemědělci ve větší míře než jinde názor, že by zemědělci neměli dostávat dotace
 - zároveň také oproti jiným zemím hodnotí lépe své vlastní schopnosti uplatnění se na trhu

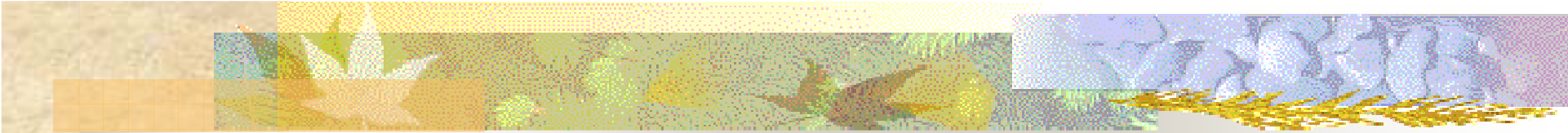
E) Závěry

- Zemědělci v ČR projevují relativně (oproti jiným post-socialistickým zemím) **velkou míru flexibility, ochoty diverzifikovat své aktivity směrem k alternativním formám podnikání** (pěstování energetických plodin, poskytování služeb v cestovním ruchu a dokonce i prodej či pronájem půdy pro výstavbu větrných elektráren či solárních panelů) a nezůstávat pouze u tradiční produkce potravin.
- polovina zemědělců by pro dosažení vyšších výdělků neměla problém rozšířit stávající činnost o další „nevýrobní“ aktivity
- třetina dotázaných v nezemědělských aktivitách vidí svoji budoucnost
- Pouze deset procent respondentů vyjádřilo přesvědčení, že by se nikdy nevěnovali nezemědělským činnostem

E) Závěry

- převládá názor, že zemědělská půda by měla být primárně využívána pro zemědělskou produkci a výstavba energetických zařízení by měla být realizována výlučně na půdách nízké kvality.
- Většina zemědělců považuje podmínky pro hospodaření a podnikání v ČR za horší oproti jiným zemím v Evropě (To se pozitivně projevuje ve vyšší míře spoléhání se na vlastní schopnosti, vlastní konkurenceschopnost, nezávislost na dotacích a již zmíněné diverzifikaci aktivit).
- Negativní postoj k dotacím u třetiny respondentů zřejmě pramení v přesvědčení, že dotace, které zvýhodňují ceny zemědělských produktů v některých zemích, vytvářejí nerovné konkurenční prostředí a měly by být raději zrušeny.

E) Závěry

- pocit horších podmínek pro živobytí v ČR negativně přispívá k tomu, že celá čtvrtina zemědělců uvažuje, že by zemědělské činnosti zanechala (Pokud by zcela padl systém dotací, zanechala by podle svého vyjádření zemědělské činnosti dokonce polovina dotázaných a věnovala by se jinému druhu podnikání)
- Důvod, proč i přes vnímané problémy a možnost změnit obor stále zůstávají u zemědělství, tkví patrně v tom, že majorita dotázaných vnímá zemědělství spíše jako určitý životní styl než pouze podnikatelskou činnost